

TE LEZEN OF NIET? HET ENIGE LEVEN VAN SHAKESPEARE

Stephen Greenblatt, *Will in the World. How Shakespeare became Shakespeare*, W.W. Norton & Company, 430 pp., 32, 50 €. (ISBN 0 393 05057 2)

Stephen Greenblatt, *William en de Wereld. Hoe Shakespeare Shakespeare werd*, vertaling Marijke Koch en Albert Witteveen, De Bezige Bij, 2004, 414 p., 29,90 €. (ISBN 90 234 1307 5)

Peter Rubie, *Everything you need to know about Shakespeare*, David and Charles, 309 pp., 9.99 £. (ISBN 0-7153-1951-5)

Wat hebben astrologie, schaken, buitengewone seks en gezond koken met elkaar gemeen? En wat doet die vraag aan het begin van een stuk over een nieuwe Shakespeare-biografie? Niet zomaar een biografie overigens: een biografie die bij verschijnen in het Engels meteen ook in het Duits en het Nederlands voorhanden was. Een biografie bovendien die - in een speciaal op de promotie van het origineel gerichte video - wordt aangekondigd als het beste boek dat ooit over Shakespeare is verschenen, geschreven dan nog wel door de persoon die meer dan wie ook over Shakespeare weet: de Amerikaanse Shakespeare-specialist Stephen Greenblatt. Van hem wordt op de kaft van de Nederlandse vertaling vermeld dat hij adviseur was van de makers van *Shakespeare in Love*, de film die een paar jaar geleden leven en werk van de Bard op een bijzonder verfrissende manier naar het witte doek vertaalde.

New historicism

Shakespeare, schaken, astrologie, 'low-carb cooking', 'great sex'. Het zijn maar een paar titels uit een nieuwe reeks boeken (*Everything you need to know about ...*) waarin ondertussen ook volumes zijn aangekondigd over 'dog training', suikerziekte, 'golf instruction' en digitale fotografie. Suikerziekte en Shakespeare? Shakespeare en gezond eten? De boodschap is moeilijk mis te verstaan: Shakespeare blijft een auteur die tot ieders verbeelding kan spreken.

Lang voor deze biografie verscheen stond Greenblatt al geboekstaafd als de belangrijkste kenner van het werk van de auteur van wie hij nu het leven heeft geschreven. Zijn faam beperkte zich weliswaar tot een grote, internationale groep specialisten, maar met de verschijning van dit nieuwe boek zal hij ongetwijfeld een nieuw publiek bereiken. Opvallend genoeg is Greenblatts naam niet opgenomen in de index bij *Everything you need to know about Shakespeare*. Hetzelfde

geldt voor het zogenaamde *new historicism*, de leesmethode waarmee Greenblatt in het begin van de jaren '80 van de vorige eeuw zijn reputatie vestigde. Dat *new historicism* is een manier van lezen (de naam zegt het zelf) die de teksten van Shakespeare en tijdgenoten resoluut in hun historische omgeving plaatst. Voor Greenblatt is Shakespeares werk niet zomaar van alle tijden. Het feit dat het ons na al die jaren nog steeds aanspreekt, valt volgens hem niet eenvoudigweg te verklaren op basis van de zogenaamde eeuwigheidswaarde van het kunstwerk. Hoe moeilijk dat vandaag ook lijkt te geloven, er zijn tijden geweest waarin men Shakespeare maar niks vond.

Als we de teksten van de Bard willen begrijpen, zegt Greenblatt, moeten we inzicht krijgen in de cultuur waarin ze ontstonden. Meer nog, als we uit die historische lectuur iets van belang willen halen (kennis, maar ook plezier), moeten we tegelijk oog hebben voor wat die cultuur anders maakt dan de onze én voor wat we aan die cultuur hebben overgehouden. Greenblatts fascinatie voor het werk van Shakespeare is in wezen een fascinatie voor juist die dubbelheid. Het werk van Shakespeare spreekt ons nog altijd aan omdat we er onszelf in herkennen, zegt Greenblatt: met Hamlet zien we onszelf als de eeuwige twijfelaar, met Othello als de universele jaloezise minnaar, met Romeo en Julia als zinnebeelden van tijdloze liefde. Maar dat gevoel van herkenning, zo gaat Greenblatt verder, heeft specifieke historische gronden die onze spontane neigingen tot identificatie compliceren. Onze tijd is ten dele het product van historische ontwikkelingen die in Shakespeares tijd begonnen, maar ten dele ook heel anders. De spanning tussen die twee facetten (het herkenbare en het vreemde) is de spanning die volgens Greenblatt blijvend van Shakespeares werk uitgaat. Het is de spanning die zijn verbeelding aan het werk zette en die onze verbeelding onophoudelijk voedt.

Taaltovenaar

Dat Shakespeare ons nog steeds kan boeien, heeft volgens Greenblatt veel te maken met de relatieve afstand die hij tot zijn eigen cultuur innam. Hij staat met beide voeten in zijn cultuur, daar niet van, maar hij bekijkt haar tegelijk als buitenstaander. Hij ontleent materiaal aan alle bedrijven uit het dagelijkse leven (de godsdienst, de economie, de politiek, ...) en doet vervolgens iets met dat materiaal. Hij transformeert het, geeft er nieuwe betekenissen aan, plaatst het in de nieuwe context van het theater en biedt de toeschouwer op die manier inzicht in de relativiteit van alles wat voordien uitermate ernstig leek. Mede daardoor sprak Shakespeare volgens Greenblatt ook in zijn eigen tijd een groot publiek aan.

In eerdere boeken (zoals zijn drie jaar geleden verschenen *Hamlet in Purgatory*) typeerde Greenblatt Shakespeare als een ‘conjurer’, een tovenaardie door middel van zijn magische taal werkelijkheden oproept die vier eeuwen na dato nog steeds tot de verbeelding spreken. De voorbije jaren zijn er heel wat studies verschenen waarin onderzoekers proberen aan te tonen dat de blijvende kracht van Shakespeares werk veel te maken heeft met de manier waarop dat werk eeuwen later werd ingeschakeld in diverse ‘goede zaken’. Dat Shakespeare een icoon werd van de Britse cultuur, ja zelfs van de westerse cultuur in haar geheel, heeft veel met het *Nachleben* van de teksten te maken. Shakespeare werd met andere woorden Shakespeare door zijn lezers, door generaties van voorbeeldige critici die in zijn werk een voorafspiegeling van hun idealen zagen (religieuze en seksuele tolerantie, vrijzinnigheid en liberalisme, feminisme en anti-kolonialisme). Bij Greenblatt ligt de klemtoon elders: Shakespeare werd voor hem in de eerste plaats Shakespeare door zijn fenomenale inlevingsvermogen, dat hem in staat stelde om op basis van een mix van de meest banale gesprekken die hij op straat hoorde en de meest diepzinnige gedachten die hij in zijn dagelijkse lectuur tegenkwam, een werkelijkheid te creëren die iedereen de zijne kon noemen: cafégängers zowel als filosofen, werkmensen zowel als politici, tieners zowel als ouderen.

Een droom van een leven

Het levensverhaal van Shakespeare is er een dat vele van Greenblatts landgenoten zal aanspreken: het heeft iets van een *American dream*. De kleine Will Shakespeare groeit op in een klein stadje (het ondertussen aan de permanente aanbidding van zijn beroemdste inwoner gewijde Stratford-upon-Avon) als zoon van een al bij al welstellend handschoenenmaker die evenwel een groot onheil over zijn gezin afroept wanneer hij om nog onduidelijke redenen het fortuin verkwanselt dat door zijn huwelijk het zijne was geworden. Zoon Will vergaat het aanvankelijk al niet veel beter. Op zijn achttiende maakt hij een vrouw zwanger, de zesentwintigjarige Anne Hathaway, die hem uiteindelijk drie kinderen zal schenken. (Een daarvan, zijn zoon Hamnet, sterft wanneer hij elf is; de Bard heeft zijn grootste tragedies dan nog niet geschreven.) De jonge Shakespeare vindt het zijn plicht met Hathaway te trouwen, maar hij voelt zich al snel diep ongelukkig in zijn huwelijk. Uiteindelijk trekt hij weg, vermoedelijk eerst naar het noorden van Engeland, waar hij al even vermoedelijk huisleraar wordt bij een katholieke familie, en nadien naar het grote Londen, waar hij het al vrij snel maakt als huisauteur van een vooraanstaand toneelgezelschap. Enkel Christopher Marlowe, de grote toneelauteur van wie Shakespeare zeker in het begin van zijn carrière veel

te leren heeft, kan zich in de jaren 1590 zijn evenknie noemen. Maar al gauw sterft Marlowe - in omstandigheden die nog steeds niet volledig zijn opgehelderd - en Shakespeare is zonder concurrentie de grootste.

Shakespeare leeft in een buitengewoon spannende tijd voor iemand die het vermogen heeft om zich in te leven in de meest tegenstrijdige geestesgesteldheden. De heerschappij van Elizabeth I is er een waarin protestanten en katholieken steeds sterker tegenover elkaar komen te staan en ook de kloof tussen de verschillende sociale klassen wordt er in het toenmalige Engeland niet geringer op. Vooral het religieuze plaatje draagt Greenblatts fascinatie weg en dat plaatje is, op zijn zachtst gezegd, mysterieus en het onderwerp van vele speculaties. Zo is het nog steeds niet duidelijk of de crisis die Shakespeares vader doormaakte niet het gevolg is van diepe godsdienstige twijfels (John Shakespeare zou zich op een bepaald moment hebben bekeerd tot het katholicisme, wat onder de heerschappij van de protestantse Elizabeth geen evidentie was.) Greenblatts verklaring van de zogenaamde 'lost years' (het begin van de jaren 1580, waarin Shakespeare niet langer in Stratford was en nog niet in Londen) is al evenzeer religieus gekleurd. Shakespeare zou in dienst zijn getreden van een katholieke familie in Lancashire (de stelling wordt ondertussen door vele Shakespeareanen verdedigd) en daar in de ban zijn geraakt van de bekende jezuïet Edmund Campion.

Misschien, vermoedelijk, wellicht

Let wel: Shakespeare *zou* Campion ontmoet hebben, net als hij verliefd *zou* zijn geworden op de Earl van Southampton, over wie een aantal van zijn befaamde liefdessonnetten gaan. Ook hier is Greenblatt niet origineel: de homo-erotiek van Shakespeares werk is al eerder biografisch geïnterpreteerd. Maar de pagina's over Southampton geven een goed beeld van de bijzondere kracht van dit boek. Nieuwe gegevens of feiten zal de lezer hier niet vinden, maar dat kon ook bezwaarlijk verwacht worden. De archieven lijken sinds het bezoek van Samuel Schoenbaum (*Shakespeare's Lives*, 1970) en, recenter, Park Honan (*Shakespeare: A Life*, 1998), geen geheimen meer te hebben wat Shakespeare betreft. Ook in het verleden waren die archieven overigens bijzonder karig met informatie. Veel vaststaande feiten zijn er niet met betrekking tot Shakespeares leven. Veel meer dan een tekort lijkt dat nochtans in zekere zin de sterkte van Greenblatts boek uit te maken. Zijn hele verhaal is een lange aaneenschakeling van 'misschiens', 'vermoedelijks' en 'wellichts', van interpretaties die de feiten veel meer als aanleiding gebruiken dan als uiteindelijke toetssteen.

In een erg zure recensie in de *London Review of Books* (20 januari 2005) bestempelt Colin Burrow het boek om die reden als 'biografische fictie', die niet zozeer geschreven is om het onderzoek verder te helpen, maar om te beantwoorden aan de eisen van de boekenmarkt. Met dat laatste heeft Burrow een punt, dat Greenblatt zelf zeker niet zal betwisten. De verkoopcijfers van *Will in the World* liegen er trouwens niet om: het boek staat in de top vijftig van de best verkopende boeken op de site van Amazon US.

Wat Greenblatts boek uitzonderlijk maakt, is de presentatie van het materiaal veeleer dan het materiaal zelf. De interpretaties van de teksten die hij rond zijn biografische hypothesen weeft, zijn met zoveel overtuiging verwoord dat je hem op den duur ogenblikkelijk gelooft. Je wil hem ook graag geloven, want zijn verhaal is zo mooi, zo subtiel, zo rijk. Wie eerder werken van Greenblatt las, wist al dat de man een bijzondere stijl heeft, die inhoudelijke diepgang en complexiteit weet te koppelen aan transparantie en luciditeit. In zijn nieuw boek toont Greenblatt zich nu ook een begenadigd verteller, die oog heeft (net als zijn onderwerp, de vergelijking ligt voor de hand) voor dramatiek en het juiste beeld. Ik geef een voorbeeld uit vele mogelijke: de pagina's waarin Greenblatt de lezer samen met Shakespeare een eerste blik gunt van het laat-zestiende-eeuwse Londen. Het vergezicht biedt Londen Bridge, het majestueuze bouwwerk dat nog steeds ons beeld van de stad bepaalt. Maar dan gaat Greenblatts camera naar een detail dat Shakespeares blik zeker zal hebben gevangen: palen in het water waarop de afgehouden hoofden gespietst zijn van de talloze ongelukkigen die als landverraders aan hun einde kwamen. Die hoofden komen terug in vele van zijn stukken: hoofden van verraders, hoofden van koningen, hoofden van jong en oud.

Will in the World (de Engelse titel is mooier en meer Shakespeare dan de Nederlandse) heeft alles wat een goeie biografie moet hebben: een sterk verhaal, een mix van fascinerende personages, overtuigende interpretaties van feiten en de vaste hand van de biograaf. Daarnaast biedt die vaste hand ons ook nog eens scherpe, verrassende en niet zelden ook verfrissende analyses van bekende en minder bekende fragmenten uit Shakespeares teksten. En daar is het uiteindelijk allemaal mee begonnen. Het zijn de teksten die Greenblatt naar het leven van Shakespeare brachten en vervolgens brengt dat leven ons opnieuw naar de teksten. Op die manier kan Shakespeare evenzeer Shakespeare worden, voor wie hem al kent en voor wie hem nog moeten leren kennen. Want ook dat heeft Greenblatt met zijn onderwerp gemeen: hij schrijft voor ons allemaal.

Jürgen PIETERS